

Hvordan tidlig arbeidende jenter og gutter ble kvinnelige og mannlige arbeidsfolk i skogsbygda

Ingar Kaldal

Sammendrag

Hvordan ble gutter i skogsbygdene til "skogens menn", med tilsynelatende ubrytelige bånd til både skogen og skogsbygda, mens jenter fra de samme bygdene vokste opp til et liv hvor idealet var å kunne gjøre "alt mulig" av arbeid, også utenfor skogsbygda? Formålet er her ikke å kartlegge omfanget av ulike sider ved skogsbygdernes barnearbeid, men å tolke minner som kvinner og menn fra de samme bygdene har fortalt om sine veier fra barn til voksne arbeidsmennesker. Materialet er intervjuer samlet inn fra grensebygdene i Trysil og Nord-Värmland. Den perioden det skal fokuseres på, er grovt sett fra 1930- til 1960-årene. En hypotese minnematerialet her skal brukes til å belyse, er at de fortellingene som har vært i bruk om folks tidlige arbeidsår, og om folks veier ut i arbeidslivet, selv har vært med på å prege arbeidskulturene for jenter og gutter, og kvinner og menn. Med ulike narrative grep gir kvinner og menn her ikke bare ulike bilder av sine liv. De samme fortellemåtene har trolig også vært med på å skape og forme deres kulturer som forskjellige, og gjort dem til kvinnelige og mannlige arbeidsfolk.

Innledning

En arbeidsarena det er fortalt mye fra om barnearbeid, er skogen. Ofte har historiene da handlet om både ekstreme og eksotiske forhold. Mye er fortalt om hvor utrolig tidlig noen gutter var med sine fedre på hogst i skogen, om harde prøvelser, ekstrem kulde og dyp snø, tårer og slit. Samtidig har vi hørt om trivsel og samhold, naturopplevelser og kanskje aller mest: stolt læring av slikt som gjorde gutter til menn.

I de samme bygdene ble jentene formet til arbeidskvinner gjennom et mangfold av oppgaver – i og omkring husholdene. Deres veier fra barn til voksne var annerledes enn for guttene. Lenge var det en del av mønsteret også for dem at de tidlig måtte ”ut på arbeid”. Men ”ut” var da ofte lengre hjemmefra, til tjenestejobber på gårder eller i fjerne byer. Minnene om det har også ofte handlet om eksotiske opplevelser. Jentene møtte fremmede miljøer. De måtte takle et mangfold av oppgaver, og fikk lære gjøremål og ferdigheter som gjorde dem til voksne arbeidskvinner.

Her er ikke formålet å gjøre noen grundig kartlegging eller beskrivelse av slike forskjeller og sysselsettingsmønstre. De grove trekkene er her velkjente og tydelige (og mer om dem kommer nedenfor). I stedet skal det her først og fremst handle om hva de samme forskjellene betydde for guttenes og jentenes måter å bli voksne arbeidsmennesker på. Og i analysen av dette skal fokus rettes mot hvordan menn og kvinner har fortalt i ettertid om sine veier ut i arbeidslivet.

Historier om det har jeg fått rikelig tilgang til gjennom intervjuer samlet inn fra 1995 og utover, med nesten 100 mennesker som hadde sine livserfaringer fra de sørlige norsk-svenske grensebygdene Trysil eller Nord-Värmland i ulike deler av perioden etter 1930 (av hensyn til anonymiteten refereres minnene med bokstav- og tallkoder – som kan brukes til å finne dem igjen i forfatterens arkiv). Det er i hovedsak dette materialet jeg her skal bruke til å tolke fram noen kulturelle mønstre i det som skjedde når arbeidet gjorde gutter til menn og jenter til kvinner i skogsbygdene.

Hypotesen er her at de måtene å fortelle om dette på, som var i bruk i miljøene, i seg selv var med på både å skape arbeidskulturer, og på å gjøre gutter til menn og jenter til kvinner. Det informantene har fortalt om sine arbeidsliv i samtaler etter midten av 1990-årene, er på ett vis en kilde først og fremst til hvordan de *da* husket sine liv. Hvorvidt de fortellemåtene de da presenterte sine livshistorier med, også har vært i bruk tidligere i deres liv, kan ikke tas for gitt. Sannsynligheten for at språk og fortellemåter som preger en minnefortelling, har vært i bruk lenge i et miljø, må vurderes ut fra det en ellers vet at informanten og miljøet har gjennomlevd, og som kan ha påvirket minnet. Når minnesamtaler handler om daglig arbeid som en informant har levd med et langt liv, og intervjuet skjer i et miljø fortelleren har levd i hele sitt liv, er det ofte god grunn til å rekne med at de kulturelle kodene som kommer fram, har fått sin form over lang tid. Slike minnefortellinger inneholder mange spor og mønstre som er levninger først og fremst fra langvarige kulturelle prosesser. Men hva som her er skapt i senere tid, og hva som har mye lengre røtter, må vurderes i hvert

tilfelle – som i all annen kildetolkning. (En mer utførlig refleksjon omkring dette metodespørsmålet, finnes i Kaldal 2008.)

Ut i skogen eller ut i verden

Trysil og Nord-Värmland utgjør, som nevnt, sørlige grensetraktet mellom Norge og Sverige, og hører til de mest skogbruksdominerte bygdene i Skandinavia. I den perioden det her handler om, fra 1930- til 1960-årene, levde størstedelen av den mannlige befolkningen i disse traktene i stor grad av skogen eller ulike virksomheter knyttet til den. Mange hadde i tillegg litt egen jord. Både Trysil og Nord-Värmland var utpregede småbruksbygder, men jordarealene var ikke større enn at det var lønnsarbeidere de fleste mennene her først og fremst var. Kvinnene utførte sitt arbeid for det meste med et mangfold av oppgaver i og omkring hus, hjem og eventuelt fjøs. Men etter hvert åpnet det seg muligheter for stabilt og varig lønnsarbeid også for mange av dem, særlig i et voksende offentlig helse- og sosialvesen.

I skogsbygdene bidro kvinner lenge før de begynte å ta seg lønnet arbeid, på et mangfold av måter, både til produksjons- og inntektssidene av husholdet: fra jord og fjøs leverte de mat både til familien og til salg; gjennom husflid og annen hjemmeproduksjon produserte de både klær til huset og varer for omsetning; i skog og mark sanket de råmaterialer og bær som de også solgte for penger. Og i ung alder måtte de ofte bort fra hjemmet for å tjene hos andre, på et arbeidsmarked som ofte gjorde dem mye mer viden bereist ”ute” – utenfor skogsbygda – enn hva som var vanlig for unge gutter fra samme miljø. Når gutter i skogsbygdene kom tidlig ”ut i arbeid”, var det i større grad innenfor hjembygdas grenser. Men også for menn var det her normalt å veksle mellom arbeid hjemme og borte – og ”ute”, både i betydningen utendørs og borte fra hjemmet. Og som kvinnene kombinerte også mennene flere arbeidsfelter. I tømmer skogen var de kanskje bare noen uker eller måneder på vinteren. Ellers i året arbeidet de med mye annet, som veiarbeid, husbygging, sagbruksarbeid og arbeid på det som fantes i bygda av dyrket jord (Svensson 1998:177).

I siste del av perioden skjedde noen viktige endringer: blant mennene levde stadig færre fra 1960-årene og utover av tømmerhogging. Men de som ennå gjorde det, fikk i større grad skogen som stabilt og helårs yrke. Når dette skjedde samtidig med at mange kvinner tok seg arbeid på et lønnsarbeidsmarked, sier det seg selv at det må ha rørt også ved gutters og

jenters veier til å bli voksne arbeidsmennesker. For mange ble det særlig fra 1960-årene også et påtrengende spørsmål om de skulle flytte fra skogsbygda. Det er en kjent oppfatning om skogsbygder at gutter har vært mer opptatt av å bli værende i bygda, mens jentene lettere har reist sin veg.

Til langt ut på 1900-tallet rådet det noen gamle mønstre for hva slags arbeid gutter i skogsbygder ble tatt med på. Skal vi tro minner som de eldste ennå kan fortelle, fikk de tidlig være med far i skogen. Når så mange gutteoppveksthistorier forteller om nettopp slike forløp, betyr ikke det at guttene unnlot å bli tidlig innført også i mange andre arbeidsfelter som fantes i ei skogsbygd. Det handler heller om at *fortellingene* om det å bli voksen her har framhevet skogen som mer konstituerende ved det å bli mann, enn andre oppgaver som de også fikk prøve seg på. Her handlet det å ta steget fra gutt til mann om å bli med far i skogen. Selvsagt betyr dette heller ikke at historiene nødvendigvis lyver om at gutter tidlig fikk være med sine fedre i skogen. Hvor mange som gjorde det, og hvor tidlig, er her ikke spørsmålet. Formålet er mer å få fram hvordan akkurat den hendelsen ble et hovedtema når det å være mann i skogsbygda skulle lades med meningsinnhold.

På lignende måter framstår det nærmest som en fast talemåte at jenter "skulle bort". Og mange jenter *har* reist. Til tider har skogsbygder vært preget av "kvinnemangel" fordi flertallet av dem som flyttet ut, var jenter. Også mange menn har forlatt skogsbygdene, både langt tilbake, for eksempel under utvandringen til Amerika på 1800-tallet, og da sysselsettingen i skogen sviktet fra 1960-tallet. Men det "å skulle bort" har ikke på noen tilsvarende måte som for jentene blitt et tema i fortellingene om guttenes veier til å bli voksne.

Måten dette er blitt gjort til tema på, i nærmest faste fortellinger, tyder på at ikke bare "skogen", men det å skulle slå rot i skogsbygda, og det å høre til der eller ikke, har hatt nokså ulike betydninger i kvinners og menns liv.

Tråder til disse forskjellene ble spunnet allerede ved at jenter og gutter ble tillagt ulik betydning som ressurser i husholdene. I barnerike familier var det en grense for hvor mange jenter det var bruk for å ha gående hjemme til å assistere mor (Bjerén 1977:198). Guttene kunne derimot snart bidra med pengeinntekter til husholdet fra skogsarbeid i bygda. Det avgjørende var likevel neppe størrelsen på den lønna de tjente. Tall fra Värmland i 1940-årene tyder på at unge menn under 20 år tjente temmelig lite i skogen (Wallander 1948:246). Og de trengte ikke mindre enn voksne menn av mat og klær. Men deres arbeid ble betalt med penger, og det gav

guttenes arbeid høyere prestisje i seg selv. Dessuten var det å ta unggutter med til skogen å innføre dem i en verden som de ”hørte til i”, på sikt, og som menn. *Der* lå trolig den viktigste forskjellen.

Når en spør eldre kvinner som vokste opp i de samme bygdene i 1930-årene, om deres ”første arbeid”, handler svaret som oftest om deres første tjeneste borte fra hjemmet, som gjeterjente eller hus-hjelp/”hembiträden”, hos andre enn foreldrene. At jenter hadde arbeidet mye hjemme før de reiste ut, hindret ikke deres svar på spørsmål om deres ”første arbeid” i å starte med da de ”måtte bort”. Når det er sagt, fortsetter de gjerne med å skildre flere steder hvor det bød seg tjenester, på ulike steder – borte (intervju S12 og S40). Det betyr altså ikke at det var da de begynte å arbeide, men at det var da det arbeidet begynte, som fikk betydning som startpunkt i deres fortellinger om sine egne ”arbeidsliv”.

... inn i bildet av ”skogens menn”

Når spørsmålet om ”ditt første arbeid” rettes til en mann som vokste opp i 1930–40-årene, går svaret som regel rett til ”skogen”. Andre arbeidsoppgaver gutter var med på, nevnes sjelden. La oss høre *hvordan* veien til ”skogen” huskes:

Ofte nevnes barkingen (dvs. fjerne barken fra trestammene) som første bit av oppdragelsen til å bli skogsarbeider (Halberg 1993:421). Den fortelles om som *innføring* i en verden, og som start på noe langsiktig, noe de *skulle* bli. Å lære barkingen var å tilegne seg en forsmak på noe *varig*. Det første arbeidet i skogen blir fortalt om som trinn i en lang prosess der også de følgende trinnene hørte til – ikke på stadig nye steder borte, men – i en og samme verden: i ”skogen”. Og i *denne* sammenhengen var ”skogen” å oppfatte som ”hjemme”, selv om mye skogsarbeid ble utført langt hjemmefra.

Men heller ikke de første arbeidsoppgavene i skogen gjorde gutter til skogsarbeidere – med én gang. Barkingen var en forprøve som uerfarne kunne settes til – selv om det var et arbeid alle menn i skogen gjorde, for barkingen fylte så lenge den ble gjort manuelt, over halvparten av arbeidstida under tømmerhogsten (Vevstad 1991:90, Johansson 1989:208). Historiene om gutters første barking inneholder ofte tydelige markeringer av at det var noe de ble satt til fordi de var for unge til å hogge. Før andre verdenskrig ble ennå mye av barkingen utført med øks, men nå tok barkespadene over. Da kunne barkingen også være en måte å holde de yngste unna

økse på. For den var det lett å skade seg med (barkespaden hadde langt skaft, og var vanskelig å hogge seg med). Det handlet altså om å bli holdt utenfor det skikkelige skogsarbeidet, men det var foreløpig:

Jag var med pappa, han fällde, och jag barkade ... yxa vet jag inte om jag fick använda den första tiden ... fälla fick jag inte i början, men sen ... och efter något hade jag väl eget verktyg ... första tiden brukade jag min fars verktyg (intervju S41).

Preget av *forstadium*, og *gutteoppgave*, understreker betydningen av at her fikk gutter en prøve på noe de ikke *var*, men desto mer: skulle *bli*. Ofte handler slike historier om en sakte, hard og tålmodig, men sikker og nesten forutsigbar tilegning av etapper på vei til sin egen framtid. Fortellingene om dette følger så å si en linje mot et klart og forutbestemt mål.

Å bli voksen betydde for mange skogsbygdgutter ennå i 1930- og 40-årene å ta over en slags farsarv til en arbeidsverden. Det kan sammenlignes med odelsgutters forhold til jorda. I Trysil, og særlig i Nord-Värmland, hadde få gutter tilgang til egen jordeiendom av noen størrelse. Hadde de jord, noe mange likevel hadde *litt* av, var det gjerne så lite at lønnsarbeid var helt avgjørende for å greie seg. Det gutter i slike skogsbygder forventet å få forvalte av "farsarv", lå dermed ikke så mye i eiendomsrett til jord som i å ta over og føre videre fedrenes arbeidskompetanse og arbeidskultur.

Og i denne kulturelle kapitalen ser det altså ut til at "skogen" hadde en overordnet konstituerende betydning. Det gutter fikk være med far på *der*, utgjorde en kjerne i denne arbeidets "odel". Det var *den* det handlet mest om når menn i sine livshistorier fortalte om da de tok steget fra gutt til arbeidsmann.

Minnene om hvordan dette ble "arvet" er slett ikke bare positive, ofte tvert imot. "Det var hårt at barka ... inget lämpligt jobb för en yngling det," sier en mann fra Höljes (intervju S28). Barkingen var også noe som måtte læres:

Det var farsan som lärde mig att barka åt båda sidorna ... at man kunde växla mellan varje ... det var knotig tall detta ... det var rent svårt at få av barken ... och det var noga med att barka på den tiden ... fick inte vara igjen någon bark kvar ... och så var barken frusen ... men det fick gå det också (intervju S34).

Desto hardere prøvelser en gutts møte med skogen bød på, dess bedre egnet de seg også som temaer i fortellinger hvor det gjaldt å skildre skogsarbeidet som noe som krevde sin mann, og som ikke bare lot seg ta over uten videre, av hvem som helst. I den sammenhengen kunne minner om stivfrosne klær, uutholdelige smerter i armene og hemmelige tårer om kvelde- ne ikke bare fortelle om umodne guttekropper og harde prøvelser, men om hva ”skogen” krevde. Det kunne også få fram stoltheten ved å ha tilegnet seg evnen til å mestre det (Johansson 1989:205, 1994). Fortellingene utgjorde som nevnt i seg selv viktige ledd i denne tilegnelsen, og i konstitueringen av ”skogen” som kulturelt arvegods. I disse fortellingene gav smerter og prøvelser ”odelsarven” til arbeidsmannens kulturelle kapital ekstra verdi.

Å bli arbeidskvinne – å gjøre mye forskjellig

Også jenter førte videre arbeidskultur fra sine mødre. Men den ble ikke på samme måte som for guttene vevd inn i fortellinger der ”skogen” var den bærende tråden og historiens mål.

En oppgave som også jenter fra gammelt av hadde utført i selve skogen, var å gjete dyr. Men det arbeidet var begrenset til en aldersperiode som skulle avsluttes når de ble voksne, så det ble ikke sett som noen forprøve på et langsiktig voksenliv, slik barkingen ble for guttene. Også gutter drev med gjeting, men heller ikke når de gjorde det, ble *den* tillagt noen slik betydning. Gjeting var, samme hvem som utførte den, ikke et arbeidsfelt hvor det var vanlig å fortsette som voksen. Som gjeter ble en fullbefaren som barn, og ferdig som voksen.

En annen oppgave mange jenter i skogsbygder hjalp sine mødre med helt til omkring 1950, var å bære vann. Men det var først og fremst et slit som det nettopp i denne perioden ble lagt vekt på å avskaffe, ved å legge vannspring inn i husene – senere også i fjøsene (og *da* ble det største slitet med å bære vann borte, for det var til dyrene de største vannmengdene trengtes). Heller ikke å bære vann ble forbundet med stolt læring, eller innføring i noe en skulle *bli*. Fortellingene om kvinnenes arbeidsliv handler i det hele tatt mindre om hva de skulle *bli*, men desto mer om hva de *gjorde*. Når kvinner forteller om vannbæring da de vokste opp, handler det først og fremst om noe mor i familien gjorde. Det var tungt, og skulle ikke overlates til barn før de hadde styrke til det, og da heller ikke til gutter. Det finnes historier om at mødre skånet særlig sønnene sine for vannbæringen,

fordi de mente de måtte spare kreftene sine til ”skogen” (intervju S39). Når vannbæringen ble utført av andre enn mor, var det ofte jenter som gjorde det. Dette nedfelte seg likevel ikke i minnenes fortellinger som *jenteoppgave*. Som del av mors ansvar hørte vannbæringen til et kvinnelig arbeidsområde. Men den var ikke en oppgave som i kvinners livshistorier fikk betydning som et viktig trinn på veien til status som skikkelig arbeidskvinne.

Jenter gjorde mye annet. De tok del i et vidt spekter av oppgaver som det ellers lå til mors ansvar å få gjort i hus og hjem, og i fjøset: ”Vi vevde, kardet og spann” (intervju S39). Hvordan var oppdragelsen til arbeid for jentene, spør vi en annen kvinne: ”Ikke noe jeg tenkte på, det vart slik ... Det var å begynne ... Broren min begynte i skogen.. Men kvinnfolkarbeid gjorde han ikke i oppveksten ...” Hva var så det?

Å det var mye det ... Vi gjorde alt, kinne, yste, karde og spann, vevde, gjorde det meste slikt sjøl. Dette var kvinnfolkarbeid (...). Vi fikk være med på alt arbeid ... laut opp om morgonen ... ikke noe kjære mor ... vaske opp att ... pynte ... bar ved ...

sier ei kvinne i Trysil (intervju S56). Selv om jentenes arbeidsoppgaver også lar seg skildre som klart avgrensede og spesifiserte, hører det stadig naturlig med når det fortelles om dem, å understreke at de handlet om ”alt”, eller ”det meste” (intervju S10 og S54).

Når dette utdypes med eksempler, fortelles de ofte på måter som nettopp får godt fram mangfold og variasjon:

Vi fick vara med på allt ... att tvätta arbetskläder från skogen ... du kunde nästan ställa byxorna som hade använts i skogen upp och ner, och det var att skura med skurborste (...) och ... borste och såpa, ... och (vi) hade gryta att koka i ... stod ute ... och så hade vi får. Och det var till att spinna ull ... och binda (sticka) strumpor och vantar ... allt detta måste man lära sig tidigt ... sen fick man vara med och ställa i lagården och gå bort med korna ... och så skulle det bakas och kokas ... det var inte att gå til boden (affären), och köpa en korvbit da ... (intervju S44)

Selv om det jentene deltok i av arbeid, i stor grad ble utført omkring hus og hjem, er fortellingene om deres liv ikke konsentrert om hvordan arbeidet var knyttet til *en* bestemt arena. Et grunnmønster i kvinners historier

går ut på å gi eksemplene slik at de understreker *bredden* i spekteret, heller enn å konsentrere fortellingen om noen oppgaver som mer grunnleggende enn andre i presentasjonen av kvinnes selvbilder.

Men én grense framstår som tydelig også for jentene. Som ei jente fra Höljes svarer – etter å ha fortalt mye om at hun var med på ”alt” slags arbeid, både inne og ute – på spørsmål om *det* betyr at det ikke var noen forskjell på hva jenter og gutter måtte gjøre av arbeid: ”jag var väl aldrig med i skogen” (intervju S44). Flere sier det samme. Her handler det enda en gang om ”skogen” som begrep for *mennenes* arbeidsverden. Og fortellingen innrettes mot å understreke hvor sterkt det å ”være med” – som det heter – i *den* ”skogen”, stred mot det som *hørte med* til livet som jente. Hvis de *hadde* vært ”med” i skogen, noe som jo ikke var helt uvanlig, ble det likevel i fortellingene om jentenes oppvekst lett gjort til et ikke-tema, eller unntakstema, noe jenter ikke tok med – som normalt eller naturlig – når de skulle fortelle om sine liv – som jenter. Også det en ikke forteller, eller ikke vil fortelle, kan fortelle noe om hva som har vært viktig i ens liv.

Dette betyr altså ikke at jenter unnlot å utføre arbeidsoppgaver i skogen, for som nevnt gjorde de det i flere sammenhenger, både med gjeting, bærplukking og som kokker. Hvis en barneflokk besto av bare jenter, hendte det at de også måtte være med far i tømmer skogen (intervju S25 og S36). På én måte har en her å gjøre med kilder som gir ulike versjoner av hvor grensene gikk for hva slags arbeid jenter var med på og ikke. Men enten det nevnes at jenter i ”skogen” *forekom*, eller det sies blankt ”aldri”, så handler det ofte om den samme *symbolske* grensen. Bak den grensen kunne jenter av og til ferdes, men da var de i en mannlig verden. Skogen og ”skogen” var ikke det samme. Derfor lar historier om kvinnelige gjøremål i skogen seg godt forene med fortellinger om at i ”skogen” var kvinner ikke.

Slett ikke alle gjøremål i skogen hørte altså med til dette ellers sammensatte mannlige arbeidsfeltet, ”skogen”. At kvinner plukket bær i skogen, overskred dermed ikke grensen mellom det som her hadde betydning som kvinnelig og mannlig, eller grensen mot ”skogen” (dvs. mannens skog). Det handler her ikke først og fremst om hvor *mye* skogsbygdenes ulike arenaer – for ikke å si arealer – ble brukt av kvinner og menn, men om arbeidsfeltenes symbolske betydninger. Kanskje spilte ”skogen” og særlig hesten, som var mannens eneste helt *eget* dyr, her samme rolle i skogsbygdene som fisket og fiskebåten på kysten. Der betydde det fra gammelt av fare for dårlig fiske å ha kvinner ombord i båten. I skogsbygdene fantes en lignende avskjerming av menn fra fjøset, og da særlig fra

melkingen av kyrne (inntil melkemaskinen kom, og mennene fulgte etter) (Bruvoll 1998: 116f).

Verken hesten, skogen eller fjøset – neppe heller kjøkkenet – var *bokstavelig* talt stengte arbeidsfelter for det ”andre” kjønn. Jenter kunne få bruke hesten om det var nødvendig, til å spre møkk, og vi vet at menn fra gammelt av også utførte oppgaver i fjøset, f.eks. i forsyningen av fôr, og ved å bistå under kalving. Kanskje var det heller ikke viktig å utestenge det ”andre” kjønn – når situasjonen tilsa det, og hvis det kunne fortelles om etterpå som unntak, eksotisk utflukt eller kanskje også hyggelig besøk. Det siste ligger ofte mellom linjene når det fortelles om de gangene jenter (likevel) var med sine fedre i ”skogen” (på samme måte som når menn som melket ei ku huskes som unntaksvise gjester i fjøset – f.eks. fordi kvinnen på bruket var syk).

Det bildet som her tegner seg av kvinner i skogsbygder, passer godt med det etnologen Liv Emma Thorsen har gitt av bondekvinne som ”fleksible kjønn” (Thorsen 1993, se også Johansson 1996). Også i materialet fra Trysil og Nord-Värmland framstår kvinner som fleksible, men da ikke bare fordi de vekslet mellom mange slags arbeid. Det fleksible ligger her minst like mye i deres *livshistorier*. Der fortellingene om menns veier til sine arbeidsliv i skogsbygda ble ordnet etter entydige mål og forutbestemte retninger, var fortellingene om kvinnene mer preget av brudd, variasjon og uforutsigbarhet. Der det mannlige framstår som bundet til ”skogen”, framstår det kvinnelige mer som et liv i ”åpent landskap”.

Også jenters arbeid ble tema i historier som var rettet mot positive mål: å bli voksen og skikkelig arbeidskvinne. Men det handlet ikke som for menn om å *bli* noe, i betydningen tilegne seg et arbeidsfelt eller yrke som en deretter både eide og hørte til. I stedet handlet det for kvinnene om å *gjøre* oppgaver som gjorde jenter forberedt på et liv som *kvinne*. For dem gjaldt det å tilegne seg evner som var nyttige nesten samme hvor de måtte havne i verden – hvis en var *kvinne*. Deri lå *deres* bånd – og retning. Samtidig: det at kvinners arbeidsliv var mindre preget av at de *ble* og *var* noe forutbestemt, tilsa også at de var mer åpne for forandring.

Fortellinger som formet barns arbeid og livsløp

De mønstrene som her kommer fram i de måtene jenter og gutter senere i livet fortalte om sine første arbeidserfaringer, preger også det bildet de samme gir av sine voksne arbeidsliv. Når menn forteller om sitt arbeid i

skogen, beskrives de kvalifikasjonene som skulle til for å mestre oppgavene, ofte som så å si medfødte egenskaper. Det de gjorde, og hvorvidt de greide sine oppgaver godt eller ikke, handlet om ”hvordan de *var*”. Og *var* en mann først en ”skogens mann”, kunne han vanskelig bli noe annet. Anekdoter om enkelte som f.eks. prøvde seg på fabrikk, men ikke passet inn, rett og slett ikke var slik skapt, og derfor bare ”måtte” tilbake til skogen, ”bekrefter” det forutbestemte og ubrytelige ved skogsmennenes ”egenskaper”.

Fortellingene om kvinnenenes arbeid i de samme bygdene, er oftere kledd i ordvalg og språk som skildrer arbeidet som noe de *gjorde*. Mens menn som ”ikke passet” i fabrikk eller byen, heroiseres i anekdotene om hvordan de etter slike ”feiltrinn” fant ”hjem” til skogen, hørte det å tilpasse seg nye og fremmede verdener, med som mer positive tema i kvinners livshistorier. Når kvinner forteller om da de arbeidet i fabrikk eller by, før de slo seg til i skogsbygda (for det gjorde faktisk også mange kvinner), handler det ikke om heroiske brudd med noe de var forutbestemt til ikke å passe inn i, og heller ikke som tilbakevendinger til noe de ”egentlig” hørte hjemme i, eller til en arbeidskultur de hadde plikt til å ta over i kraft av ”arv”.

Også skolen hadde ulik betydning for jenter og gutter. For mange gutter var skolegang ensbetydende med å ikke få begynne tidlig å tjene penger. Og det var om vinteren, i hogsttida, at skolen fra gammelt av også hadde krevd deres tid. Samtidig var det ”i skogen” de var vant til å lære det de trengte å kunne, ikke ”på skolebenken”. Som den svenske etnologen Kjell Hansen skriver, kan negative holdninger til videre skolegang blant menn i skogsbygder leses som en ”insikt om fortsatt skolegangs irrelevans för den förväntade framtiden” (Hansen 2000:118ff, 1998).

For jenter var dette annerledes. Når de dro ut på sitt første arbeid, var det gjerne på gjeting eller gårdsarbeid om sommeren, når det var skolefri. Og det arbeidet de senere fikk, handlet til dels om å ta til seg ny lærdom som i større grad enn det gutter lærte i skogen, lignet på skolens kunnskaper. I forlengingen av dette framsto også det å sende egne barn ut av skogsbygda, også til høyere utdanning, lettere som positiv mulighet for kvinner enn for menn.

Bodde dine barn lenge hjemme, spurte jeg ei skogsarbeiderkone fra Ransby, som hadde barn som ble voksne i 1960-årene: ”Nej, jag ville att dom skulle komma ut och få arbete eller läsa så fort dom kunde.” (intervju S19). I en annen samtale, med et ektepar i Trysil, sier mor om ungenes skolegang at: ”Vi var fullt klar over at de måtte gå på skole”, hvorpå faren

straks repliserer at ”det var ikke til å unngå det” (intervju S4). Det som her skimtes som en liten forskjell i tone, er enda tydeligere i en samtale med et ektepar i Höljes. Ingen av barna deres bor lenger i bygda. Og begge er enige om den viktigste grunnen: Da de vokste opp, på 1960-tallet, begynte det å bli ”dåligt med jobb”. ”Och skogen ...”, begynner hun, før han avbryter halvt beklagende: ”Ja, den ville dom inte vara vid ...” Hva syntes de så om at ungene reiste bort? ”Jag ville helst att dom skulle vara hem ..., för så var det förr ...”, sier han. Så nevner han en annen far i nabolaget som nektet sine barn reisepenger hvis de dro. Videre forteller den samme gamle faderen om da han selv prøvde å ha med seg sin sønn ”i skogen”, at gutten ”tyckte det var hemskt” – men det rokker ikke ved grunnoppfatningen om skogen som en verden gutten også kunne holdt fast ved. Når mor igjen slipper til, forteller hun utførlig hva hver enkelt av barna har gått av skoler, og hva de er blitt. ”Skogen kunde icke räcka till all heller”, sier hun, hvorpå han svarer: ”Nei, men det gjorde den förr, til alle i hop” (intervju S24 og S25). Hele samtalen viser, til tross for sitt preg av løse assosiasjoner, eller kanskje derfor, hvordan mannens fortelling stadig kretser omkring ”skogen” og hva den betydde *før*. En narrativ tråd som kan skimtes i farens snakk om ungene, handler kanskje først og fremst om *ham selv* som ”skogens” mann, mens mors prat dreier seg mer om hva barna er *blitt*, og hva hun selv ville gjort om hun ennå hadde vært ung, i en *ny* tid.

Slik var fortellingene om gutters vei til ”skogen” egnet til både å skape og styrke båndene til den samme ”skogen”, mens fortellingene om jentenes veier til ”alt mulig”, og et liv preget av fleksibilitet, kan ha bidratt til å styrke en kvinnekultur preget av større åpenhet for mye forskjellig. Her er det viktig å ikke lese disse fortellingene først og fremst som beretninger om ”hvordan det var”, og hva jenter og gutter faktisk ble når de vokste opp. Også mange menn reiste bort, og ble både fabrikk- og bymennesker. Og mange av dem som ble igjen i skogsbygda, ble mye annet enn tømmerhoggere, Ja, også de som ble skogskarer, arbeidet faktisk fram til stor-maskinene kom i 1970-årene, bare noen få måneder hver vinter i skogen. Resten av året gjorde de gjerne helt andre ting. Men nettopp når vi vet at minnene her gir fordreide bilder av hva som skjedde, blir de også ekstra interessante å tolke, som uttrykk for kulturelle forskjeller mellom hvordan jenter ble kvinner og gutter ble menn. Nettopp som mytologiserende fortellinger har disse minnene vært med på å gi livet i skogsbygda kvinnelig og mannlig særpreg.

De selektive måtene å fortelle på om kvinners og menns veier fra barn til voksne, bør ikke vurderes først og fremst som misvisende minner. De

samme fortellingene er mer interessante å tolke som ingredienser i de kulturelle prosessene som formet folks liv i skogsbygdene. Slik var mytologiserende fortellinger om hvordan jenter og gutter ble voksne, selv med på å forme jenter til fleksible kvinner og gutter til menn med ubrytelige bånd til "skogen".

Utrykte kilder

Egne intervjuer med ca. 100 mennesker fra Trysil og Värmland, utført etter 1995. Av hensyn til anonymiseringsbehovet refereres det her til koder som kan brukes til å finne igjen de enkelte intervjuene i forfatterens arkiv.

Litteratur

- Bjerén, G. 1977. Kvinna och man, natur och kultur i ett svenskt småbrukssamhälle. I: D. Kullick m.fl. *Från kön til genus. Kvinnligt och manligt i kulturellt perspektiv*. Carlsson: Stockholm.
- Bruvoll, T. E. 1998. *Skogbruk og skogsarbeid i Snåsa. Kulturelle og sosiale endringar i ei skogsbygd frå 1940- til 1970-åra*. Hovudfagsoppgåve i historie, NTNU, Trondheim.
- Halberg, P. T. 1993. *Den stolte sliter. Skog- og landarbeiderne 1900 til 1990 – en kamp for likeverd*. Oslo: Fellesforbundet seksjon Skog og Land.
- Hansen, K. 1998. *Välfärdens motsträviga utkant. Lokal praktik och statlig styrning i efterkrigstidens nordsvenska inland*. Lund: Historiska Media.
- Hansen, K. 2000. Mellan inordning och motstånd. Om formering av lokala identiteter i nordsvenska skogsbygder. I: Ingar Kaldal m.fl., red. *Skogsliv. Kulturella processer i nordiska skogsbygder*. Lund: Historiska Media.
- Johansson, E. 1989. Beautiful men, fine women and good workpeople: Gender and skill in Northern Sweden. *Gender and History* 1(2). Oxford.
- Johansson, E. 1994. *Skogarnas fria söner. Maskulinitet och modernitet i norrländskt skogsarbete*. Nordiska museets Handlingar 118. Stockholm.
- Johansson, E. 1996. "Imber och mamma gjorde lite av varje". Kvinnor, män och tid i en bondedagbok från 1920-talet. I: R. Jacobsson & B. Lundgren, red. *Oväntat. Aspekter på etnologisk kulturforskning*. Stockholm: Carlsson.
- Kaldal, I. 2008. Minna og mytane – og verdien deira som historisk materiale. I: *Historisk tidsskrift* 4/2008.
- Svensson, E. 1998. *Människor i utmark*. Lund: Lund Studies of Medieval Archeology. 21.

Hvordan tidlig arbeidende jenter og gutter ble kvinnelige og mannlige arbeidsfolk i skogsbygda
Ingar Kaldal

Thorsen, L. E. 1993. *Det fleksible kjønn. Mentalitetsendringer i tre generasjoner bondekvinner 1920–1985*. Oslo: Universitetsforlaget. (Opposisjonsinnleggene ved disputasen står i *Norveg* 33/1990.)

Vevstad, A., red. 1991. *Trysil kommuneskoger 100 år*. Trysil.

Wallander, J. 1948: *Flykten från skogsbygden. En undersökning i Klarälvsdalen*. Industriens utredningsinstitut. Stockholm.

Ingar Kaldal

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, NTNU

Institutt for historie og klassiske fag

NO-7491 Trondheim, Norge

e-post: ingar.kaldal@ntnu.no